

Досалиева Кайрыгуль Эсембековна
И.Арабаев атындагы КМУнин Теология кафедрасынын магистранты,
Досалиева Кайрыгуль Эсембековна
Магистрант кафедры Теологии КГУ им.И.Арабаева,
Dosalieva Kairygul Esembekovna
Master student of the Department of Theology of the KSU named after I.Araabaeu

СОЦИАЛДЫК ПСИХОЛОГИЯНЫН ИСЛАМДЫК МОДЕЛДЕРИ

ИСЛАМСКИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ

ISLAMIC MODELS OF SOCIAL PSYCHOLOGY

Аннотация: Бул макалада билимди исламдаштыруу идеясы баяндалган. Мусулмандарга консультациялык психологиялык жана психотерапиялык жардам көрсөтүүдө исламдык жана психологиялык билимдерди интеграциялоо. Ислам психологиянын мазмунуна жана методдоруна ар кандай мамилелер каралат.

Аннотация: В этой статье описывается идея исламизации знаний. Интеграция исламских и психологических знаний при оказании консультативной психологической и психотерапевтической помощи мусульманам. Рассмотрены разнообразные подходы к содержанию и методам исламской психологии.

Annotation: This article describes the idea of the Islamization of knowledge. Integration of Islamic and psychological knowledge in the provision of counseling psychological and psychotherapeutic assistance to Muslims. Various approaches to the content and methods of Islamic psychology are considered.

Түйүндүү сөздөр: Исламдык психология; Эл аралык ислам психология ассоциациясы; Ыйык Куран; ислам; мусулмандар; психология.

Ключевые слова: Исламская психология; Международная ассоциация исламской психологии; Священный Куран; ислам; мусульмане; психология.

Keywords: Islamic psychology; International Association for Islamic Psychology; Holy Kuran; Islam; Muslims; psychology.

Ислам жана илимий билимдерди интеграциялоо идеялары Сейд Мухаммад Накыб аль-Атгас бин Сейд Али аль-Атгас (1931-жылы Индонезияда туулган) “Исламдын метафизикасына киришүү”, “Билим берүүнүн философиясы жана практикасы” деген эмгектеринде камтылган. Заманбап билим бейтарап эмес, ал батыш адамынын аң сезимин жана тажрыйбасын чагылдырган диний, маданий жана философиялык өбөлгөлөр менен толук сугарылган. Анын талабы жана билимди исламдаштыруу идеясын ишке ашыруу дүйнөнүн ар кайсы бурчтарында мусулмандар тарабынан активдүү кабыл алынган [7]. Кийинчерээк бул идея Эл аралык Ислам Ой жүгүртүү институтунун эмгектеринде чагылдырылган. Азыркы учурда бир катар өлкөлөрдө мусулмандарга консультациялык психологиялык жана психотерапиялык жардам көрсөтүүдө исламдык жана психологиялык билимдерди интеграциялоочу уюмдар түзүлүүдө.

Эл аралык Ислам Психология Ассоциациясы (IAIP) – бул адистештирилген тармакта илимий изилдөө жана практиканын жогорку стандарттарын орнотууга жана колдоого

арналган белгилүү жана көптөгөн кесипкөй уюмдардын бири [8,1246]. Ассоциация көптөгөн өлкөлөрдө окуу программаларын жүргүзөт жана психологиялык психотерапиялык жардам көрсөтүүчү клиникаларды сертификациялайт. Учурда Халил борбору (АКШ), Ихсан (Улуу Британия) жана Судандагы Малик Бадри борбору. Бул Ассоциацияга 18 мамлекеттин адистери кирет: Улуу Британия (37%), АКШ (14%), Албания, Германия, Дания, Египет, Индия, Индонезия, Канада, Малайзия, Нигерия, Пакистан, Россия, Сауд Арабиясы, Сирия, Судан, Туркия, Түштүк Африка. Ассоциация ислам психологиясы боюнча журнал жана ушул темага арналган китептерди чыгарат, атап айтканда “Исламдык интеграцияланган психотерапиясы: ыйман жана кесиптик практиканы бириктирүү”, авторлору - Адам Кешавари, Абдулла Ротман, Кэрри Йорк аль-Карам, Рабия Малик ж.б. Бул эмгек тогуз эседен турат, алардын ар бири интеграцияланган терапиянын өзүнчө концепциясын ачат – исламдагы ыймандын окууларын жана принциптерин батыштын терапиялык ыкмалары менен айкалыштырган заманбап ыкма. Исламдык интеграцияланган мамиле дин жана руханият, маданияттар аралык психология, трансперсоналдык психология, психоанализ, ислам психологиясы билимдеринин негизинде пайда болду. Китеп авторлордун ислам жөнүндө психологиялык жыргалчылык жана жан дүйнө илими тутуму жөнүндө ойлорун ачып берет. Китепте көрсөтүлгөн ыкмаларды психотерапиялык практикада колдонуу, атап айтканда АКШдагы Халил борборунда болот. Бул борборлордун тармагында бардык иштер исламдык психологиянын, Курандын, Сүннөттүн жана ислам теологдорунун мурастарынын шарияттын догматикалык көз караштары (акыйда жана калам) аркылуу интеграциясынын негизинде курулган. Бул борборлордун иши АКШда жүргүзүлгөндүктөн, алар батыштык психологдордун көңүлүн буруп, Кудай менен болгон мамилеси мусулмандар үчүн дарылоочу экендигин белгилешти. Ислам кардарлар үчүн терапиянын булагы болушу үчүн, психолог жана психотерапевт өзү руханий өнүгүүнүн зарыл баскычтарын басып өткөн, ыймандуу адам болушу керек. Бекем ыйман психикалык саламаттыкты чыңдайт. Ислам психологиясынын адистери адамдарга исламдык парадигманын контекстинде жашоодогу өз ордун түшүнүүгө жардам беришет. Куран жана Сүннөттүн көрсөтмөлөрүн колдонуп, турмуштук оор кырдаалдан чыгуунун тутуму катары колдонуп, Кудай менен болгон терең байланыш аркылуу тең салмактуулукту жогорулатып, кыйынчылыктарды жеңүүгө жардам берет. Бул процесс DSM диагнозун дарылоодо, травмага жана никеге байланыштуу консультацияларда жана жалпы жеке өсүштө натыйжалуу. Методдору жана дарылоо ыкмалары ислам салттарындагы акылмандык жана дарылоо салттуу тажрыйбаларына негизделген. Эл аралык Ислам Психология Ассоциациясынын “Ислам психологиясынын эволюциясы: өткөн, азыркы жана келечек” аттуу уюштуруу конференциясы 2018-жылдын 26-28-октябрында Стамбул Сабахатдин Займ университетинде болуп өттү [6]. Анын ишине дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнөн эксперттер катышып, алдыңкы эксперттердин 15 отчетун угушкан. Ассоциациянын негиздөөчүсү жана президенти Малик Бадри катышуучуларга 1963-жылы дүйнөнүн ар кайсы университеттеринде баштаган, миндеген мусулман студенттерди психология менен исламды интеграциялоо мүмкүнчүлүгү менен тааныштырган иши жөнүндө айтып берген. Анын эки эмгеги орус тилинде азербайджандын “Идрак” (Баку) басмаканасында “Ой жүгүртүү. Адамдын психикасын жана жан дүйнөсүн изилдөө” [3] жана “СПИД кризиси” [4] жарыяланган. 2018-жылы Москва шаарында Мусулмандарга Психологиялык Жардам Ассоциациясынын аракети менен профессор М.Бадринин эки китеби басылып чыккан: “Мусулман психологдорунун дилеммасы” жана “Мусулман кардарларына кибердик кеңеш берүү”. Орус тилине которулуп, алар “Ислам психологиясынын теориясы жана практикасы” [2] жыйнагында басылып чыккан. Билимдин

бул тармагынын 50 жылдык өнүгүүсүндө эбегейсиз чоң өзгөрүүлөр болду, деп белгилеген. Азыр ислам психологиясы боюнча билим берүү программалары АКШ, Улуу Британия, Туркия, Судан, Сауд Арабиясы, Ирандын көптөгөн университеттеринде бар. Доктор М.Бадри психологдор акырындык менен батыш психологиясынан исламга өтүп, өзүнүн ыкмаларын иштеп чыгышы керектигин баса белгилеген. Бул жол үч этаптан өтөт. Автор “ашыктык фазасы” деп атаган биринчи этапта жаш мусулман психологдору адамдардын иш-аракеттерин түшүнүүгө жана анализдөөгө мүмкүндүк берген батыш психологиясын жакшы көрүшөт. Экинчи этап - “сүйлөшүү” – акыр аягында ислам дүйнө таанымы менен батыштын айрым психологиялык теорияларынын (атап айтканда, Зигмунд Фрейддин психоанализинин) ортосундагы когнитивдик диссонанска алып келет. Кийинки баскычта –“боштондука чыгуу” – мусулман иденттүүлүгүнүн артыкчылыгын билүү. “Психологиялык билим ыйманга кызмат кылышы керек”, - деп жыйынтыктайт М.Бадри. Бул жолду “ислам психологдорунун боштондука чыгуу” процесси, башкача айтканда, аларды жалган теориялардан кутулуу жана исламга каршы келбеген ыкмаларды иштеп чыгуу деп атады. Ассоциациянын аткаруучу директору Абдулла Ротман (Түштүк Африка республикасы) эл аралык ассоциация түзүүнүн максаты жана келечектеги пландарын жарыялады. Ушул тапта бүткүл дүйнөнүн ар кыл адистерин исламдык психологиянын айланасына топтой турган мезгил келди. Ал психологдор гана эмес, ошондой эле дарыгерлер, имамдар жана бул иш-аракет чөйрөсүнө кызыкдар бардык адамдар болушу мүмкүн. “Ислам психологиянын өнүгүү булагы болуп калат, ал эми психология исламды жакшыраак түшүнүүгө жана ага ылайык жашоого жардам берет”. Абдулла Ротман өзү Лондондогу Кингстон университетинен психология илиминин кандидаты, Вашингтондо мусулман кардарларына консультация берүүдө интегративдик ыкмага негизделген клиника ачканын белгилей кетүү маанилүү. Өзүнүн эмгектеринде ал ислам менен психологияны интеграциялоого негизделген методологияны иштеп чыгат жана адабиятты изилдөөнүн жана анализдөөнүн негизинде өзүнүн жан дүйнөнүн бирдиктүү моделин, анын түзүлүшү жана өнүгүүсүн сунуш кылат. Негизги изилденген категориялар жана подкатегориялар, ал А.Койл менен биргеликте таблица түрүндө сунуш кылат.

Таблица 1. Жан дүйнө түзүлүшү жана өнүгүшү, А.Ротман жана А.Койлдун айтымында

Негизги топтор	Подкатегориялар
Жан табияты	Fitrah концепциясы
	Fitrah болжолдонгон “мен” астында бар
	Fitrah менен туура келбөө
	Алаксытуу катарында dunya
	Ички жөндөө компасы катары fitrah
Жан түзүлүшү	Жан дүйнөсүнүн өзгөчө белгилери
	Жан дүйнөсүнүн бирдиктүү мүнөзү
	Nafs (жан дүйнөсүнүн терс жагы)
	Qalb (жүрөк)
	Aql (интеллект)
	Ruh (рух)
Жан дүйнөсүнүн өнүгүү этаптары	Мүнөзүн өзгөртүү/nafs тын флуктуациясы
	Nafs al amara bil su
	Nafs al lawwama
	Nafs al mutmainah

Жан өнүгүшү	Адамдын өнүгүү долбоору
	Tazkiyat an nafs (жанды тазалоо)
	Jihad an nafs (жан күрөш)
	Tahdhib al akhlaq (утонченность характера)
	Адеп-ахлактык реформанын зарылдыгы
	Muhlikat and munjiyat

Фитра - бул адамдын психологиясын түшүнүү үчүн зарыл болгон борбордук категория. Бул адамга гармонияны табууга мүмкүнчүлүк берген фитрага кайтуу. Исламдын көз карашы боюнча инсандык өнүгүү сөзсүз түрдө адамдын жан дүйнөсүн өнүктүрүүнү, напсинин негизги көрүнүштөрүнө каршы күрөштү, тазаланууну билдирет, бул “күзгүнү жаркыратат” жана адамды фитрага жакындатат. Бул иш саморефлексияны сунуш кылат. Ислам парадигмасындагы адамдын психологиялык жыргалчылыгы сөзсүз түрдө Куран жана Сүннөткө негизделген адеп-ахлактык негизди болжолдойт.

Ислам психологиясы боюнча “Инсандык психология. Исламдык перспектива” [10] сыяктуу бир катар китептердин автору Ясьен Мохамед (Түштүк Африка республикасы) эмоционалдык интеллект жөнүндө ислам жана психология көз карашынан, эмоционалдык жана рационалдуу интеллекттин ортосундагы тең салмактуулукка жетүү жолдору жөнүндө сөз кылды. Тактап айтканда, Мухаммад “ага Аллахтын салам-салаваттары болсун” пайгамбар ачууну ооздуктоо жөнүндө мындай деген: “Көп жеңишке ээ болгон күчтүү эмес, ачууланып өзүн-өзү башкара алган күчтүү” [9]. Пайгамбарыбызга кайрылып. Кандайдыр бир кеңеш сураган мусулмандар “Ачууланба!”, деген насаатты көп угушкан. Ясьен Мохамед депрессия көйгөйүнө жана депрессиядан чыгуунун булагы катары болгон ыйманга, ошондой эле исламдын жардамы менен коркуу терапиясына көңүл бурду.

Юсуф Джха (БАЭ), Ноттингем университетинин (Улуу Британия) ислам теологиясы боюнча докторанты, өзүнүн ислам руханийлиги жана трансперсоналдык психологияны айкалыштырган интегративдик ыкмасын сунуштады. Ислам теологиясын терең билүү, дүйнөнүн алдыңкы психологдорунун идеялары менен айкалышып, исламдык психология жаатындагы адистерге инсанды өнүктүрүүгө заманбап консультативдик ыкмаларды түзүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошентип ал өз ишинде психолог зикр, фитра жана ой жүгүртүү жөнүндө (рефлексия) диний көз караштарды колдонушу керек деп эсептейт, мында зикр жүрөктү сүйүү жана аң-сезимге толтурат, фитра өткөндү унутуп, азыркы учурда жашоо жөндөмүн өрчүтөт жана рефлексия эмне болуп жаткандыгын талдоого жардам берет.

Исламабад Эл аралык Ислам Университетинин Психология кафедрасынын башчысы, Пакистан Ислам Психологдор Ассоциациясынын Президенти Мухаммад Тахир Халили (Пакистан) психологиялык консультацияга маданий өзгөчө мамиле жасоого басым жасады. Иштөө ыкмаларын ушул түшүнүктү эске алуу менен ылайыкташтыруу үчүн кардардын этникалык жана диний маданиятын билүү зарыл. Диний мамилелерди психологиялык терапиянын контекстине интеграциялоо илимий жактан так болушу керек. Жана бул үчүн иштин натыйжалуулугун тастыктаган эксперименталдык изилдөөлөр керек. Мухаммад өзүнүн практикалык иш-аракетинде руханий багытта терапиянын натыйжалуулугун далилдеген көптөгөн эксперименттерди жүргүзгөн. Бул иштин жүрүшүндө ал адамдардын үч тобуна көрсөтүлгөн психологиялык жардамдын натыйжалуулугун байкады: 1) исламдык жөрөлгөлөрдү сактабаган мусулмандар, 2) формалдуу түрдө динди карманган мусулмандар жана 3) динди толук карманган мусулмандар. Анын изилдөөлөрүнүн натыйжалары “Дин

жана ден-соолук” журналынын беттеринде, айрыкча, намазды ихлас менен окуу жана мусулмандардын психикалык саламаттыгынын байланышынын изилдөөгө арналган макалада жарыяланган [11,2304б.]. Ушул изилдөө көрсөткөндөй, намазды такай жана ихлас менен аткарган адамдардын психикалык саламаттыгы, аны такай окубаган адамдарга салыштырмалуу жакшыраак.

Элхам Абубакр (Сауд Арабиясы) падыша Абдуллах Илим жана Технология Университетинде психология илимдеринин доктору наамын алган жана 30 жылдан ашуун убакыттан бери мусулмандардын терапиясында исламдык психология методдорун практикалык колдонуу жаатында иштеп келет. СА королдук үй-бүлөсүнүн көптөгөн сыйлыктарына ээ болгон. 1970-жылдары ал Хартум университетинде Малик Бадринин окуучусу болгон. Анын теориялык иши Аль-Газзалинин исламдык психология жаатындагы көз караштарын заманбап психологиялык жардамга ылайыкташтырууга байланыштуу. Атап айтканда, сабырдуулук практикасы негизги практикалык методдордун бири болушу керек. Куранда момундун башка руханий сапаттарына караганда сабырдуулуктун артыкчылыгы жөнүндө бир нече жолу эскерилет. Куранда сабырдуулуктун эң жакшы көрүнүшү “сабрун жамиль” деп аталат (мыкты/көркөм сабыр кылуу).[1,235б.]. Сабырдуулукту үгүттөгөндөрдү Аллах кулдарынын арасынан ийгиликке жеткендердин катарына кошот. “Аср (убагына ант болсун) бардык инсан – чыгым (зыян) тартуучу. Жалгыз ыйман келтирген жана жакшы иштер кылган, бири бирине Ак (жолун) осуят кылган жана бир-бирлерине (мына ушул Ак жолунда) сабыр – чыдамдуулук кылууну осуят эткендер гана (кутулуу табуучулар - тозок азабынан кутулуучулар болушат)”[1,601б.]. Ислам адамдын инсандыгын “рух” (жан), “нафс” (адам жанынын терс жагы), “акль” (аң сезим/акыл), “джисм” (физикалык) деңгээлинде карайт. Ушунун негизинде психологиялык консультация адамдын физикалык, психологиялык жана руханий деңгээлине таасир этиши керек. Бул ислам психологиясы менен батыш психологиясынын айырмасы. Ислам психологиясы адамдын аң-сезимине жана психикасына гана көңүл бурбастан, руханий өнүгүүгө өзгөчө көңүл бурат. Терапиялык практика руханий багытсыз толук болбойт. Нафс, адамды жаман нерсеге азгыргандыктан, анын акылына баш ийиш керек. Терс ойлорду жана сезимдерди ооздуктоого мүмкүн болгондо гана адам чыныгы тынчтыкка жетет (“сакина”).

Арт-терапия, гомеопатия жана ислам медицинасы боюнча адис Хаким Арчулетта (АКШ) адамдын бүтүндүгүн, анын физикалык, психикалык жана руханий принциптерин түшүнүүгө чоң маани берет. Ал терапиянын негизги принцибин “хикма” деп атады. Хикма – бул билимге ээ болуу менен алынган даанышмандык, аны өз жашооңо жана заманбап чындыкка таянуу менен пайдалануу. Түшүнүү жөндөмү – руханий жактан көтөрүлүү жолундагы ыймандуу адамдын маанилүү сапаты. “Адамдарды Эгендин жолуна даанышмандык жана көркөм үгүт (сөзгө чеберлик, сөзгө чечендик) аркылуу чакыр. Алар менен көркөм ыкмада талаш. Чындыгында, Эген Өзүнүн жолунан адашкандарды да, туура жолдогуларды да жакшы билет” – деп айтылат Куранда. [5,281б.] Автордун айтымында, исламдык психотерапия – бул өзүн таануу процесси, адамдын Кудайдын табиятын түшүнүү процесси, Кудайдын жаратуусун биримдикте өркүндөтүү. Депрессияны дарылоо адамдын психологиялык гана эмес, ошондой эле физикалык абалын калыбына келтирүүгө багытталууга тийиш, атап айтканда, терең дем алуу, денедеги тең салмактуулук жана руханий байланыш, анткени биздин организм биздин рухубуз үчүн жай. Ар бир ибадатта, ошондой эле көптөгөн исламдык этикалык нормаларда ар дайым хикма бар, б.а. даанышмандык, терапевтикалык процессте колдонула турган адам үчүн пайда сыры. Мисалы, исламдык даарат алуу ритуалында адамдын денесин тазалоо гана эмес, адамдын

денесиндеги суунун басандатуучу таасири дагы байкалат. Бул сунуш Пайгамбарыбыздын “ага Аллахтын салам-салаваттары болсун” жашоосунда да бар, ал ачууланган адамга даарат алуу буйругун берген.

Туркиянын трансперсоналдык психология жана психиатрия улуттук ассоциациясынын президенти Мустафа Мертер трансперсоналдык психология менен суфизмдин байланышы жөнүндө айтып берди. Терапиянын методдорун издөөнүн келип чыгышы жөнүндө айтып жатып, адамдын психикалык ден соолугуна алып келүүчү жолдо медитация практикасын маанисин ачып берди. Депрессиялардын көбөйүшү (батышта аялдардын 40% депрессия абалында) автор руханий жетишсиздик менен байланыштырат. Адамдын нафсы аль-аммара абалында болгондуктан, депрессиядан чыга албайт. Терапия сөзсүз түрдө адамдын жашоосунун руханий чөйрөсүнө таасир этиши керек жана адамдын жашоо образынын жана ой жүгүртүүсүнүн өзгөрүшү менен байланыштуу болушу керек. Спикер Куранды адамдарды түшүнүү үчүн нускама деп атады. Интроспекция нафстын кийинки баскычтарга өтүшү менен, “муракаба” өзүн-өзү сындoo, “тазкияны” тазалоо менен байланыштырылышы керек. Ар бир көзөмөлдөнбөгөн жана тарбиядан кур калган “нафсинин” акыйкатты жаап-жашырган пардасы бар, бирок эгер адам каалоолордун каршылыгына карабастан, алар менен аесуз күрөш жүргүзсө, ал жүрөгүн тазалап нафсинин буйруктарынан кутулуп, асмандагы периштелердин абалынан жогору даражага жетет. Ар-намыс даражасы жогорку кызмат үчүн күрөшкө жумшалган күч аракетке туура келет. Адам Куранда баяндалган жол менен бара алса, анда ал жашоосун өзгөртүп, өнүгүүнүн жогорку деңгээлине көтөрүлүп, депрессиядан чыга алат.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Алауддин Мансур. Куран Карим жана анын маанилеринин кыргызча котормосу. Б. 2005. 604б.
2. Бадри М. Ислам психологиясынын теориясы жана практикасы. М.: Аль-Васатыя – умеренность; 2018. 268 б. [Электрондук ресурс]. <http://islampsiholog.ru.xsph.ru/wp-content/uploads/2018/10/Dilema.pdf>
3. Бадри М. Ой жүгүртүү. Адамдын психикасын жана жан дүйнөсүн изилдөө. Баку: CDS; 2008. 136Б.
4. Бадри М. СПИД кризиси: исламдын призмасы аркылуу социалдык-маданий көз караш. Баку: SVY; 2011. 276 б.
5. Исмаилов А., Абдылдаев Д., Доолов С., Садык Гавай. Ыйык Куран маанилеринин кыргызча которулушу. 2009. 624б.
6. Павлова О., Бариева Н., Баирова З. Чет өлкөдөгү ислам психологиясы: абалы жана өнүгүү келечеги. Minbar. Islamic Studies. 2018;11(4):850-865. <https://doi.org/10.31162/2618-9569-2018-11-4-850-865>
7. Павлова О. Ислам психологиясы: тарых жана заманбаптык/ КМШ өлкөлөрү үчүн ПИТ лекциялар цикли/05.01.2021
8. Павлова О. Психология: Ислам дискурсу, Монография, М.2020ж., 209Б.
9. Сунан Абу Дауд. №4779 хадис.
10. Haque Amber, Mohamed Yasien (eds). Psychology of Personality, Islamic Perspectives. Singapore: Cengage Learning Asia; 2009.319 p.
11. Ijaz Sh., Khalily M.T., Ahmad I. Mindfulness in Salah Prayer and its Association with Mental Health. Journal of Religion and Health. 2017;56(6):2297-2307. <https://doi.org/10.1007/s10943-017-0413-1>

Рецензент: филос. и. д., профессор Үтүров К.